DİYANET DERGİSİ
SAYI: 1
e OCAK
ŞUBAT 1975

İSLAM TARİHİNDE MEZHEP KAVGALARI

GİRİŞ

Meshebin lügat manası “gitmek,maddi veya manevi sahada takip edilen, gitmek ve maddi ve manevi sahada takip edilen, gidilen yol, metod, doktrin “demektir 1.

İslam hukuk literatüründe “mesheb”kelimesi: “Bir müctehide mahsus ve fer’i olan ictihadi hükümler ile bu hükümlerin gene aynı müctehide ait bulunan sebep, şart, mani ve delilleri” mefhumunu ifade etmek için kullanılmıştır 2.

Bilindiği üzere İslam Dininin iki ana kaynağı vardır: Kitap yani Kur’an-ı Kerim, Sünnet yani Rasululla h’ın söz, iş ve davranışlarıdır. Bu iki kaynağın anlaşılması ve uygulanma sı için yapılan çalışmalar icma, kıyas, istihsan, istislah gibi daha başka kaynakların doğmasını intac etmiştir.

Anlamak ve uygulamak beşer işi olduğu, insanların anlayışları, içtimai, iktisadi, siyasi... şartları aynı olmadığı için de ictihad farkları ortaya çıkmış, bu ictihad farları zamanla mezhepler in doğmasına en büyük amil olmuştur.

Sahabe ve tabiün devirleri nde anlayış ve ictihad farkları bulunmakl a beraber bunlar sistemleşmemiş, mezhep şeklini almamış; mükellefler bunlardan herhangi birine uyarak dini hayatlarını yaşamışlardır.

Daha sonraki nesilde önce fıkıh mektepler i yani hadis, re’y medresele ri, daha sonra da mezhepler doğmuştur. “Bir müctehidin re’y ve ictihadla rının bir araya getiriler ek ifta ve kazada tek merci kabul edilişinde”; yani hukuki müesseseler olarak “mezhepler”in teşekkülünde şu amiller müessir olmuştur:

1-Müctehidlerin seçkin talebesin in hocalarına karşı besledikl eri sevgi ve ihtiram duygusu

2- Gene talebeler in ictihadla rı biraraya getirerek tasnif ve tanzim etmeleri.

3- Kaza müessesesi; yani bir mezhebe bağlı kadı’I-kudatların kadıları kendi mezhebine mensup fukaha arasından seçmesi ve hukuki emniyetin, önceden tespit edilmiş mevduatı gerektirm esi.

4- Müctehid imamlarda n sonraki devirlerd e meydana gelen içtimai şartların, bu meydanda ahlaki gerilemen in fetva ve kazayı bir disiplin altına almayı zaruri kılması 3 ...

Şunu hemen kaydetmek gerekir ki mezhebler in doğması, müessese haline gelmesi hem manlar için kolaylıklar sağlamış, hem de İslam

hukukunun inkişafına yardım etmiştir. Zararlı olan, aşağıda hikaye edeceğimiz kavgalara sebep olan mezhepler değil, onlara salik olanların taassubud ur.
Taassub ısabe ve asabe ile aynı kökten olup, kelimenin kökünde "sarılmak, kuşatmak, bağlanmak" manaları vardır. İsabe: sargı ve cemaat, asabe: baba tarafından hısımlar, asabiyet ve taassub: taraf tutmak, yan çıkmak, müdafaa etmektir. 4

Bu kök manalarından hareketle taassub: "İlmi, dini ve akli olmayan amillerin tesiri altında bir görüş, kanaat veya tarafa sımsıkı bağlanmak, gerektiği halde ayrılmamak" mefhumunu anlamak için kullanılmaktadır.

Taassubun karşısında tesamuh, müsamaha yani tölerans, hoşgörü vardır.Dinin çizdiği sınırlar içinde -mesela kitap, Sünnet ve İcma'ın kesin hükümlerine aykırı olmayan görüş, fikir ve davranışları- hoşgörü ile karşılamak müsamahadır.

Rasululla h (s.a.s) müsamaha ile gönderildiğini buyurmuş 5, taassup ve asabiyete dayanan kavgaları, yan çıkma ve taraf tutmaları yasaklamış 6, ancak kendi sünnetiile raşit halifeler inin sünnetine sımsıkı sarılmamızı öğütlemiştir 7.

Bu talimatı en iyi bir şekilde anlayann ve uygulayan selef yani sahabe, tablun, müctehid imanlar.. . arasında taassuba rastlanma z. Onlar müslümanları içtihat ve ittibaa yani delilini bilerek bir görüşe uymaya teşvik etmiş'er, birbirini takdir eylemiş, yekdiğerinden istifade etmişler, bir ilim ailesi halinde yaşamışlardır 8.

Ebu Hanife (r.a.)'ın kabri civarında sabah namazı kılarken İmam Şafii'nin -Ebu Hanife'ye hürmeten- kunutu terketmes i 9, İmam Malik'in Harun Reşid'e hitaben:"Muvatta'ıtek kanun haline getirme: çünkü ulemanın farklı görüşleri bu ümmet için rahmettir,herkes kendine göre sahih olana uymuştur, hepsi hidayet üzeredir ve her biri Allah'ı murad etmektedi r..."10 demesi bu ruh halefinin parlak örnekleridir.

Bu girişten sonra, Abbasi halifeler inden Me'mun zamanından (8198/813-218/833) itibaren kökleşmeye başlayan mesheb taassubun un doğurduğu zarar'ı
neticeler e göçe biliriz

1- MEZHEB TAASSUBUN UN DİNİ VE İLMİ ZARARLARI:

Asıl mevzuumuz taassubun içtimai zararları ve İslambirliğini bozan neticeler i olduğu için ilmi ve dini zararlarını sıralamak ve bir kaç örnek vermekle iktifa edeceğiz:

A- Hak ve gerçeğin başka meshebde olduğu ortaya çıkmasına rağmen eski kanaat ve meshebind en ayrılmamak:Bu mevzuda sultanu'l-ulema diye anılan büyük Şafii fıkıh bildiği ve müctehid ibn Abdi'a-Selam'ı (v. 660/1262) dinleyeli m:

“Şaşılacak şeydir ki müctehid olmayan fıkıhçılar, İmamlarının bir görüşünün zayıf, mesnedini n çürük olduğuna vakıf oldukları ve takviyeye de imkan bulamadıkları halde-gene de-onu taklid ediyorlar,Kitab ve Sünnetin te’yid ettiği karşı görüşü kabul etmiyorla r, İmamlarını müdafaa için uzak ve sapa te’vil yollarına sapıyorlar...”11

B-Mezhebe uymayan sahih hadisleri tenkid ve reddetmek: Meşhur ve sahih hadis kitaplarının mukallıd fıkıhçılar tarafından yapılan bazı şerhlerinden 12 bunun zengin örnekleri vardır. Bu gibi şarihler, kendi mezhebler ine uyan hadisleri-zayıf da olsa- takviyeye: mezhebine uymayan hadisleri ise – sahih de olsa –za’fını isbata gayret etmişler, üzücü taassup örnekleri vermişlerdir 13.

C- İslam’ın a’limlere tanıdığı ictihad hüriyetini kısıtlamak ve ictihadiy le bazımesheb hükümlerini kabul etmiyen alimlere cephe almak, onlara eziyet etmekve ictihad hareketin i engelleme k 14.

D- Mezheb mudafaası uğruna, İslam’ın ruhuna aykırı davranışlarda bulunmak, maksadı vasıtaya feda etmek:Hanefi fukahasında Baberti (v. 786/1384) Hanefi meshebini n tercihi konusunda kaleme aldığı bir risalede. 15 Şafii ve Hanefi meshebler inin bazı hükümlerini mukayese ederken sıra “büyük günah işleyen veya küçük günahta ısrar eden halifenin düşüp düşmeyeceği yani in’izal” hükmüne gelince: “Şafiilere göre mün’azil olur yani düşer, Hanifeler e göre düşmez” dedikten sonra zamanın hükümdarına şöyle hitap ediyor: “Ey dikkatli ve uyanık Melik!.. Bu meshebi taklid yane ona uymak, benimseme k gerekli olur mu olmaz mı?!”

II-TAASSUBUN İÇTİMAİ ZARARLARI

İslam; kardeşlik, birlik, beraberli k, dayanışma ve yardımlaşma dinidir. Tefrike, zulüm , din yüzünden baskı yani fitne, kardeş kavgası İslam’ın şiddetle yasakladığı, lanetlediği, mahkum ettiği davranışlardır.
Gene tekrar edelim ki mezhebler değil, mezheb taassubu, cahalet ve gaflet yüzünden İslam tarihinde kardeş kavgaları olmuş, kanlar dökülmüş,
hanümanlar sönmüş, mamureler harab olmuştur. Tarihten ibret almak, milli birlik ve beraberliğimizi titizlikl e korumak vazifesin de münebbih olmak üzere bu çatışmalardan.16 bazılarını –müteber İslam kaynaklarından- naklediyo ruz:

A- Toplu İfadeler:

“Bazı Mağrib şehirlerine Frenkleri n, doğu memleketl erine de moğlların musallat kılınmasına sebepleri nden birisi de hem sünni meshebler arasında, hem de sünnigayr-i sünni meshebler arasındaki

şiddetli taassub, tefrika vefitnedi r.Zaman zaman meydana gelen çarpışmalarda binlerce müslüman kanı akmış, şehirler harap olmuştur.”17

B- Bazı Vak’alar:

1- Turgut bey’in veziri Amidu’l-Mülk Kündüri’nin tesiriyle camilerde, minberler de Eş’ariler lanetlenm iş, Hanefiler ile Şafiiler birbirine düşmüş, kavgalar olmuş, kargaşa ve fitne Horasan, Şam, Hicaz ve Irak’a yayılmış, Kuşeyri, İmamü’l Harameyn, İbn el-Muvaffak gibi zefata eziyyet edilmiş, hapis ve nefyedilm iş, memleketi terketmek mecburiye tinde kalmışlardır. Eş’arilerin lanetlenm esi adeti Sultan Alparslan ve vezir Nizamü’lMülk zamanına kadar devam etmiş, ancak onlarınzamanında önü alınmış ve ülkelerini terkeden ulemanın avdeti sağlanmıştır.18

2- Ebu’l-Kasım Kuşeyri’nin oğlu Ebu-nars 469/1077 tarihinde hacdan dönerken Bağdat’a uğramış ve nizamiye’de vaazlar vermişti.Vaazlarında Hanbelile rin aleyhinde bulunduğu, onları mücessime olmakla itham ettiği için taraflar birbirine girdi. Hanbelile r Eş’arilere saldırıp adam öldürüyorlardı. Bağdat’ta bulunan Ebu’İshak eş’Şirazi ile Nizamü’l-Mülk arasında yazışmalar oldu, vezir devletin meshebler karşısında taravsız olduğunu, meshebler in ve bu arada Ahmed b. Hanbel’in muhterem olduğunu ifade etti; alılan tedbirler le fitne yatıştı; bu arada vaazlarda meshebler den bahsetmek yasaklandı ve vezir Fahrü’d-Devle azledildi . 19

3- Hicri 317 tarihinde Halife Muktedir zamanında Bağdat’ta “Makam-ı Mahmud”un tevsiri sebebiyle meshebler arasındaki ihtilaf büyümüş, Hambelile r ile diğer mezheb salikleri arasında kavgalar, çarpışmalar olmuş, bir çok müslüman ölmüştür.20

4- 475/1082 yılında Mağrib’den gelen, mezheb itibariyl e de Şafii ve Eş’ari olan, Ebü’l-Kasım el-bakri Nizamü’l-Mülk tarafından kendisine maaş bağlanarak Bağdat’a gönderildi. O vaazlarından Ahmed b. Hanbel’i medh, fakat Hanbelile ri zemmediyo rdu.Bu da Hanbelile ri kışkırtmış ve kadı Abdullah Damgani’nin evi bir ilmi münakaşa esnasında basılmış ve kitapları yağma edilmiştiri.Bu gerginliğin devamı dolayısıyla halife, Ebu-İshak Şirazi ile Ebu-Bekir Şaşi’yi Melikşah’agönderdi. Bu büyük şahsiyetler her geçtikleri beldede ta’zimle karşılaşıyor ve teberrüken rikablarına el sürüyorlardı. Sultan Melik-şah ve veziri Nizamü’l-mülk huzurunda onlarla İmamü’l-Harameyn Ebu’l-Ma’ali el’Cüveyni arasında cereyan eden müzakere ve münazara’ardan sonra bütün fikir ve istekleri kabul edildi. Nizamiye’de eş’arilik hakkında vaazlarına müaade edildi ve bir hadisenin önlenmesi için de medreseni n kapılarına Türk muhafızları kondu. Böylece devlet, içtimai nizam ile birlikte firkir ve din hürriyetini temine çalışıyordu. 21

5- Ebu’l-Muzaffer İbn es-Sem’ani (H. 426-489) hac dönüşü gördüğü rüyalara dayanarak, gürültülü bir şekilde Hanefiliği terkedip Şafii mezhebine geçince (H. 462) iki mezhebin mensupları arasında münakaşalar çıkmış, bunlar büyüyerek fitne ve mukatele halini almış, Horosan’dan Irak’a kadar yayılmıştır. Bu arada Merv’de büyük cami kapanmış ve Şafiiler bir müddet Cuma namazı kılamamışlardır.22

6- Hicri yedinci asırda İsfehan şehrini ziyaret eden meşhur Yagut, Mu’cem’de şu satırlara yer vermiştir: Zamanımızda ve daha önce bu şehir ile civarı defalarca harap edilmiştir. Bunun sebebi Şafiilerle Hanefiler arasındaki daimi geçimsizlik, taassup ve savaştır. Hangi grup galip gelirse diğerinin bölge ve mahallesi ni yağmalamış, yıkmış ve yakmıştır. 23

7-Hicri 617 tarihinde Rey şehrini ziyaret eden Yagut burasının da harap olduğunu görünce sebebini soruşturuyor ve şu cevabı alıyor. “Sebep basit; Fakat Allah bir şeyi murat edince oluyor: Bu şehrin ahalisi üç grup idi. Şafiiler, az idi; Hanefiler, daha çok idiler ve Şiiler, bunlar ekseriyet i teşkil ediyorlar dı. Civar ahalisi ise çoğunlukla Şii idi ve biraz da hanefiler vardı. Önce Şia ve Sünniler arasında taassup savaşı başladı, uzun müddet vuruştular; Hanefi ve Şafiiler birleştikleri, yardımlaştıkları için Şiayı bitirdile r. Bundan sonra Hanefiler ile Şafiiler arasında taassup başgösterdi, harp başladı ve sayıları az olmasına rağmen Şafiiler galip geldiler. Civardaki Hanefiler in silahlı olarak gelip mezhepdaşlarına yardım etmeleri de fayda vermedi.İşte bu gördüğün harap yerler Şiiler ile Hanefiler e ait o’an yerlerdir ... Önlardan ancak mezhebi gizleyenl er kalmıştır.” 24

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür; fakat asırlar öncesinde bile olsa meydana gelmiş bu acı, üzücü ve İslam’ın ruhuyla taban tabana zıt hadiseler i okumak müslüman vicdanını hüzne boğmaktadır. Sulh, sükun, se’amet, müsamaa, hürriyet ve saadet dine olan İslam’ın bünyesi bu nevi hadiseler e müsait değildir. Mezhepler de mahiyet ve gayeleri itibari ile meskur fitnelere sebep olmaktan uzaktır. Tek sebep cehalet, gaflet ve taassuptu r. Din bilgileri nin vazifesi de bu manevi mikroplar la mücadele etmek, İslam’ın bünyesini korumaya çalışmaktır.

İkbal ne güzel şöylemiş: “İslam’ın bünyesinde hiçbir kusur yoktur. Bütün kusur bizim müslümanlığımızdadır.”

HAYREDDİN KARAMAN
İzmir Yük. İslam. Enst.
Fıkıh Öğretmeni

_____ _____